У Василькові з'явиться меморіал на місці розстрілів у роки Голокосту

Так виглядає сьогодні Покровський яр, де розстрілювали євреїв

«Всі євреї м. Василькова зобов'язані з'явитися на збірний пункт для переїзду в Палестину!», — такі оголошення з'явилися на вулицях райцентру Київської області в серпні 1941 року.

На початку минулого століття в цьому повітовому містечку із 17-тисячного населення дві третини становили євреї. Кожен українець знав, яке в сусідів сьогодні свято і в чийого сина бар-міцва. Чотири синагоги й Талмуд-Тора ніколи не були порожніми.

Після жовтня 1917-го все змінилося — містом прокотились кілька хвиль погромів, а після встановлення радянської влади у євреїв відібрали синагоги — в одній відкрили Будинок піонерів, дві інші перетворили на школи, а найбільша перед війною стала ...залом очікування вокзалу.

Німці почали бомбити Васильків чи не з перших днів війни, а 31 липня 1941 року в місто увійшли передові частини Вермахту. Евакуюватися встигли далеко не всі, та й чи легко піднятися людям похилого віку й жінкам із дітьми, коли чоловіки на фронті... Виживали, як могли, хтось ходив дворами у пошуках їжі, інші змінювали речі на продукти.

Занедбаний будинок вокзалу, колишня синагога

У серпні 1941-го в місті й околицях були розклеєні оголошення, що зобов'язували євреїв з'явитися «для переїзду в Палестину» на збірний пункт поряд із будівлею вокзалу, взявши із собою цінні речі. За невиконання наказу — розстріл. Людей нібито мусили відправити поїздом до Одеси, а потім пароплавом у Палестину. Вранці під'їхали вантажівки, в які завантажили євреїв і відвезли в Ковалівський яр і яр біля Покровського кладовища.

Ці два яри стали останнім притулком євреїв. Тут також розстрілювали ромів, душевнохворих із місцевої лікарні і військовополонених. Для кожного була вирита «своя» яма. Кажуть, для цієї «роботи» спеціально ангажували фахівців з айнзатцгрупи 4а, яка займалася і вбивствами в Бабиному Яру.

Це був перший, але не єдиний розстріл. «Весною 1942-го німці оголосили, що всі євреї повинні зібратися в центрі міста біля критого ринку (зараз на цьому місці Будинок культури), — згадує місцева жителька (українка), заслужений педагог Олена Василівна Панашенко. — Зібралося багато євреїв із дітьми, моя знайома кілька днів носила їм їжу. Потім приїхали великі німецькі машини (вантажівки), людей загнали в кузов, біля заднього борту сіли автоматники. Машини проїхали до Покровського яру, на краю якого євреїв і розстріляли. Тіла вбитих скочувалися схилом на дно, а тих, хто не впав, фашисти зіштовхували чоботами. Переконавшись, що нікого не залишилося, фашисти кидали туди гранати...».

Олена Панашенко

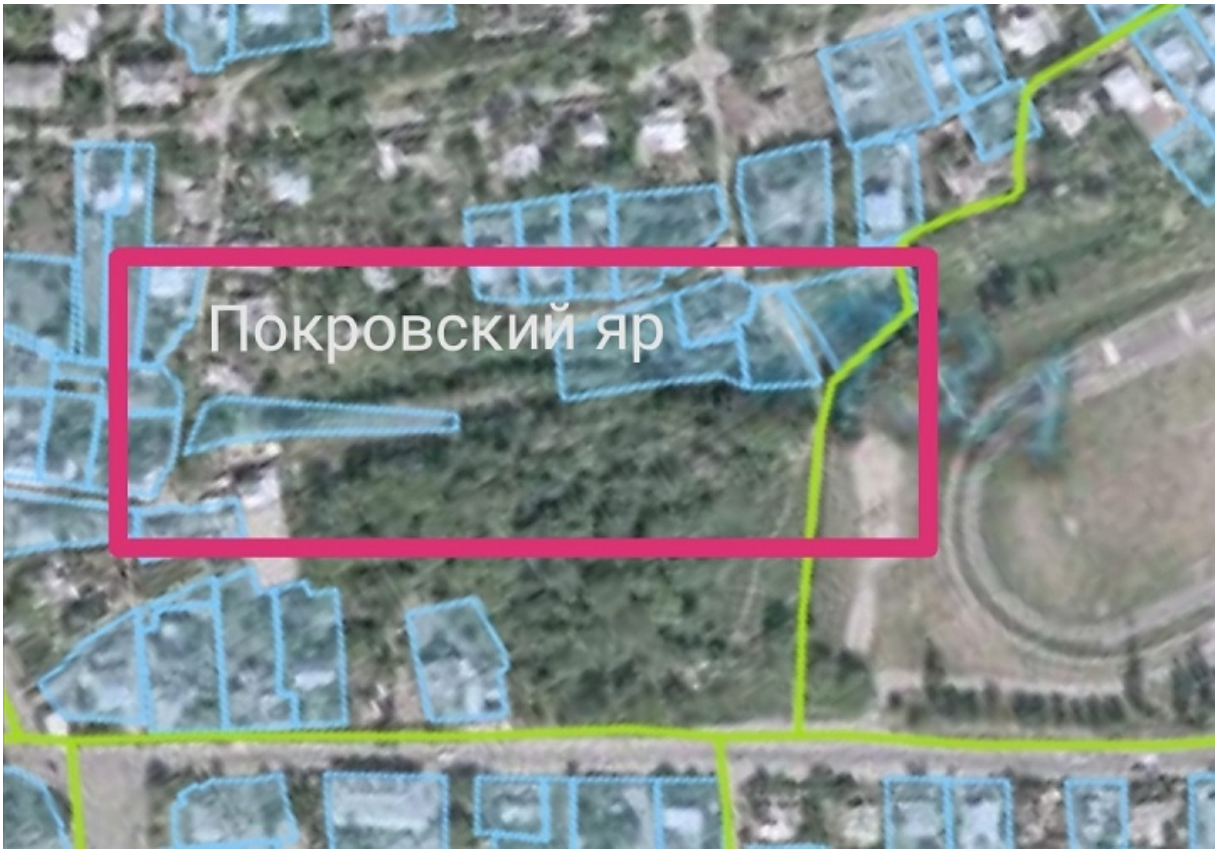

Покровський яр сьогодні

«У лютому 1944-го, після звільнення міста, на місці розстрілів почалися розкопки й ми — діти, — побігли дивитися, — продовжує Олена Василівна. — Мертві люди лежали рядами на землі, біля жінок — тіла дітей. Цей жах досі стоїть у мене перед очима. Я запитала подружок: «Чим вони завинили?», а один із літніх чоловіків відповів: «Тим, що євреї». Почали під'їжджати підводи із сіл, чоловіків клали по одному в труну, а поруч із жінками клали дітей. Я стояла біля однієї підводи і плакала, а кінь, запряжений у ту підводу, поклав мені голову на плече... Я подивилася в його очі, а з них текли сльози... Підвод було 70, тобто, відкопали тіла 70-ти дорослих, яких поклали в труни. Говорили, що загалом знайшли тіла 106 осіб, отже, 36 були дітьми. Ця колона підвод розтягнулася по всьому центру міста...»

Убитих євреїв (тих, кого змогли відкопати) — поховали... Життя в місті продовжувалось, але вже без них. На місці розстрілів проклали вулицю Паризької комуни, прямо у Яру, де поодинокі дерева простягають свої гілки-руки, намагаючись затулити й захистити це місце, обмите кров'ю невинних людей. Куди там. Тут давно вже будують на кістках, а звернення єврейської громади з проханням заборонити це блюзнірство, до останнього часу ігнорувалися.

Люди, які купили неподалік будинки, почали обживатися, розширюватися, а поруч — рів. Але вони не розгубилися, а стали потихеньку присипати яр і рухатися вперед прямо по кістках, що стирчали з ґрунту, коли нові господарі копали собі льохи. На всі закиди відповідали: «А ми ж не знали, коли купували!», й ось ще синові будиночок побудували, і гостьовий є, а поруч новий фундамент намагаються закласти...

Рамками блакитного кольору вказані межі приватної власності, виділеної з геокадастра

Крім усього, це місце горя і смерті оскверняють, скидаючи різний мотлох, який не став у нагоді в господарстві (старі дошки, будівельне сміття). Можливо, не всі знають, що сталося тут 80 років тому (хоча і віриться в це важко), але, як не крути — наявний вандалізм. Чому це відбувається? Тому що, за всі ці роки жодна влада не хотіла позначити місце розстрілів євреїв, ніби нічого й не було. Не було історії, не було жертв, не було війни... Нічого.

«Чому тут досі немає пам'ятника або хоча б меморіальної таблички?», — запитує Олена Василівна. А замість відповіді Яр продовжують засипати.

Ось уже три роки глава єврейської громади Василькова Яків Тамаркін оббиває пороги районної адміністрації й пише звернення з проханням позначити це місце, дозволити встановити пам'ятний знак, аби кожен міг вшанувати пам'ять убитих і помолитися за їхні душі. Тільки в цьому році зусилля увінчалися успіхом — нова голова територіальної громади Наталія Баласинович дала добро на встановлення меморіалу.

«Поки я живий, буду робити все, що можу для євреїв Василькова, для живих і мертвих, для тих, хто попросити про допомогу вже не може, оскільки лежить у Покровському яру », — говорить Яків Тамаркін.

У фінансуванні на владу розраховувати не доводиться, а громада дуже обмежена в коштах — внески зовсім копійчані, оскільки більшість євреїв міста — пенсіонери. Щоправда, одна небайдужа людина пожертвувала плити, на яких будуть накладки з темного мармуру, а майстер безкоштовно зробить на них гравіювання. Але потрібні кошти на облаштування території навколо майбутнього меморіалу, транспортування й установку плит, прокладку доріжки.

Школа №2, ще одна колишня синагога

Є й інші складності. Наприклад, у деяких чиновників виникло питання, мовляв, навіщо вказувати на плитах, що тут покояться саме євреї. Забуваючи, що їх земляків розстріляли саме як євреїв, виключно через походження. Свого часу у євреїв, як громади, відібрали у Василькові все — синагоги, молитовні будинки, віддали під приватну забудову ділянки, де тривали розстріли, і навіть старий цвинтар знесли, залишивши, щоправда, «новий». Але вже в наш час хтось хоче відібрати й національність, аби взагалі не звучало це «страшне» слово — євреї.

Залишається сподіватися, що не повториться історія 1950-х років, коли євреям не дозволили написати на скромному пам'ятнику в межах єврейського кладовища імена вбитих одноплемінників, і в чиновників вистачить людяності сприяти увічненню пам'яті земляків.

Ганна Чернявська, спеціально для «Хадашот»